

دانشگاه فرهنگیان

فصلنامه علمی-تخصصی پژوهش در آموزش تاریخ

دوره دوم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۰

ISSN: ۲۷۸۳-۲۱۵۵

تاریخ ارسال: ۱۴۰۱/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۱۹

## آموزش تاریخ به شیوه یادگیری معکوس در دوره متوسطه دوم

سجاد رحمانی فلاح<sup>۱</sup> محمد جمالو<sup>۲</sup>

### چکیده

یکی از روش‌های موثر در تدریس، روش تدریس به شیوه معکوس یا روش یادگیری معکوس (وارونه) است که این شیوه با در نظر داشتن محتوای آموزشی و امکانات آموزشگاه، درصدد متنوع‌سازی کلاس درس و مشارکت بیشتر دانش‌آموزان و فراگیران در فرآیند تدریس است. بر این اساس، سوال اصلی این پژوهش آن است که ابزارهای مهم برای شیوه یادگیری معکوس در آموزش درس تاریخ چیست؟ نویسندگان به روش توصیفی-تحلیلی، روش گردآوری اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و با استفاده از تجربیات خدمت در کلاس‌های درس آموزش و پرورش، درصدد پاسخگویی به سوال و ابهام فوق می‌باشند. این پژوهش ضمن مفهوم‌سازی از روش تدریس معکوس، به بیان مشخصات بارز این روش می‌پردازد و می‌توان در تدریس معکوس درس تاریخ (دوره دوم متوسطه) از آن‌ها استفاده کرد. خروجی این نوشتار نشان‌دهنده آن است که در آموزش تاریخ، می‌توان از روش یادگیری معکوس به خوبی استفاده نمود و از آن در بیان حوادث، رویدادهای سیاسی-اجتماعی سلسله‌های تاریخی استفاده کرد. حجم انبوه تولیدات مستند، نقشه‌های تاریخی و همچنین استفاده از روش‌های تدریس چون گروه‌بندی کلاسی و بارش مغزی نیز در فرآیند تدریس به شیوه یادگیری معکوس در درس‌های تاریخ و علوم اجتماعی کاربرد مؤثری دارند و می‌بایست، مدرسان این کتاب‌های درسی به تلفیقی از روش‌های تدریس مسلط باشند.

---

<sup>۱</sup>. دانشجوی دکتری / دبیر آموزش و پرورش sajjad.rahmani@khu.ac.ir  
<sup>۲</sup>. دانشجوی دکتری / دبیر آموزش و پرورش mo.jamal1369@gmail.com

### (۱) مقدمه

فعالیت آموزشی باید براساس چارچوب مشخص و دارای برنامه از قبل تعیین شده باشد. یادگیری و نیاز به آن همواره در طول تاریخ جوامع بشری وجود داشته است و امروزه با توجه به تحولات جوامع بشری و ارتباطات، این نیاز بیش از پیش احساس می‌شود. دانش‌آموزان به عنوان سرمایه‌های انسانی کشور و امانت الهی باید با روش‌های نوین و برنامه تعیین شده وزارت آموزش و پرورش، تحصیل نمایند و در این میان معلمان به عنوان مربی و راهنما وظیفه هدایت و آموزش دانش‌آموزان را در کلاس درس برعهده دارند. هر معلمی برای موفقیت در کار تدریس، علاوه بر عشق و ایمان به کار معلمی، نیاز به ابزار برای تدریس نیز دارد. یکی از این ابزارها، روش تدریس است که انتخاب روش تدریس براساس موضوع درس و زمان تدریس صورت می‌گیرد و این موضوع همواره یکی از دغدغه‌های معلمان به شمار می‌رود؛ زیرا هدف از آموزش و نحوه انتخاب روش تدریس، بدون شک در بهبود یادگیری دانش‌آموزان تأثیر به‌سزایی خواهد داشت.

معلم براساس شناخت از توانایی دانش‌آموزان، محتوای آموزشی و امکانات آموزشگاه به فعالیت تدریس و انتخاب روش تدریس می‌پردازد در این میان معلم به جز تدریس و انتقال مباحث، می‌بایست به نحوه موقعیت و روش‌های تدریس و یادگیری دانش‌آموزان توجه کند. ضمناً تاکنون به طور مستقل درباره آموزش درس تاریخ به شیوه یادگیری معکوس، مطالبی منتشر نشده است.

### (۲) نگاهی به روش‌های مؤثر در تدریس

امروزه با توجه به پیشرفت‌های جوامع بشری، حجم زیادی از اطلاعات ارزشمند و مفید وجود دارد که باید براساس نیاز در نظام‌های آموزشی انتخاب و تدریس شود. در فرآیند تدریس، معلم نقش کلیدی دارد؛ زیرا او براساس پارامترهایی روش و نوع تدریس را مشخص می‌نماید. فرآیند تدریس، با وجود دانش‌آموزان به عنوان فراگیران و تحقق اهداف از پیش تعیین شده (یادگیری) شکل می‌گیرد و ارتباط دوسویه و متقابلی بین دانش‌آموز و معلم وجود دارد. برای تدریس تعاریف مختلفی وجود دارد، اما می‌توان گفت: "تدریس سلسله فعالیت‌های مرتب،

منظم، هدفدار و از پیش طراحی شده‌ای است؛ فعالیتتی که هدفش ایجاد شرایط مطلوب یادگیری است. (شعبانی، ۱۳۸۴: ۱۰۴).

هر معلّمی برای تدریس نیاز به ابزار و طرح دارد و یکی از مهم‌ترین ابزارهای معلّمان، روش تدریس است. امروزه روش‌های مختلفی برای تدریس وجود دارد و معلّم براساس موضوع، هدف، امکانات، توانایی دانش‌آموزان و محدودیت‌زمانی به انتخاب روش تدریس می‌پردازد. در این میان جهت انتقال مطالب و یادگیری عمیق، می‌بایست به شیوه‌های تدریس انگیزشی و مشارکتی روی آورد و رویکرد درسی باید براساس برنامه درسی ملی به فطرت‌گرایی توحیدی منجر گردد و شرایط و زمینه لازم را از طریق درک موقعیت و اصلاح آن را به منظور دستیابی به مراتبی از حیات طیبه فراهم نماید. (برنامه درسی ملی، ۹۱: ۱۱) درک چگونگی حاکمیت سنت‌های الهی بر زندگی انسان در طول تاریخ (برنامه درسی ملی، ۹۱: ۳۲) یکی از مهم‌ترین اصول برنامه درسی ملی بوده است.

### ۳) روش تدریس یادگیری معکوس

با توجه به تحولات آموزشی در سراسر جهان و ایران، دیگر معلّمان نمی‌توانند در فرآیند تدریس به یک روش تکیه کنند و روش‌های سنتی یادگیری-یاددهی جوابگوی نیاز فراگیران نیست و حتی می‌توان ادعا نمود که روش‌های سنتی یکی از علل ترک تحصیل دانش‌آموزان در مقطع متوسطه است. گرایش به الگوهای آموزش سنتی ناشی از این تصور است که مربیان باید محتوای آموزش را پوشش داده یا دانش‌آموزان را برای آینده آماده کنند؛ علاوه بر این مربیان به الگوهای آموزشی فعال (از جمله بحث کلاسی، حل مسأله همیارانه و پژوهش) به دلیل نیاز به زمان بیشتر در مقایسه با روش سخنرانی، کمتر علاقه نشان می‌دهند. در حالی که این الگوها، دانش‌آموزان را در خصوص کاربرد دانش علمی برای پاسخ به سوال‌های مهم، متمرکز می‌کند. (لاجان و دیکارلو، ۲۰۰۶: ۱۸).

علم و هنر لازمه فن تدریس است و از معلّمان انتظار می‌رود که بر موضوع تدریس مسلط باشند و در حین فرآیند تدریس ایده‌های جذاب، نو و مطالب قابل فهم را برای دانش‌آموزان توضیح دهند و لازم به ذکر است؛ تدریس باید فراتر از توضیح باشد و دانش‌آموزان را به سطح بالاتری از معلومات برساند و آن‌ها را برای پژوهش، تفکر و کشف محیط اطراف آماده کند. (میرزایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۱۱).

معلّمان به عنوان یکی از عناصر تدریس، نیازمند تغییر به منظور بهبود در سیستم‌های آموزشی مطرح هستند، همچنین آن‌ها مهم‌ترین عامل ایجاد تغییر نیز محسوب می‌شوند. این وضعیت دوگانه معلّمان در ایجاد اصلاحات آموزشی (به عنوان یکی از عناصر اصلی و مجری تغییرات) توسعه حرفه‌ای معلّمان را به حوزه‌ای در حال رشد و قابل توجه تبدیل نموده است. در یادگیری فعال و مشارکتی، معلّم به جای این که خود را عرضه کننده دانش و مفاهیم به دانش‌آموز بداند، روند یادگیری را اداره و تسهیل می‌کند. در این میان پیشرفت در عرصه فناوری و

فضای مجازی منجر به فاصله‌گیری از کلاس‌های سنتی شده است و محتوای آموزشی قبل از تدریس در اختیار فراگیران قرار می‌گیرد. (ذوفن، ۱۳۸۶: ۹۸).

معلم می‌بایست در نخستین روز از دوره آموزشی با نوشتن کلیات مباحث روی تابلو و اشاره‌های کلامی به برخی از جزئیاتی که در ایجاد انگیزه جهت حضور در کلاس‌ها مؤثر است، این طرح را ارائه دهد. در واقع، او قبل از حضور در کلاس باید مطالب را متناسب با زمان‌بندی خاصی تنظیم کند، تا در حین اجرای این طرح علمی با تغییر و جابه‌جایی مواجه نشود. این عمل، افق روشنی از فرآیند این دوره آموزشی برای فراگیران مشخص می‌کند و آن‌ها می‌توانند برای خود، مطابق با طراحی سالانه معلم برنامه‌ریزی نمایند.

یکی از روش‌های تدریس نوین، روش تدریس یادگیری معکوس است. در این نوع روش محتوای آموزشی از طریق فضای مجازی یا نرم‌افزار توسط معلم در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد. از مزایای این روش، تماشای چندباره مطالب و ویدئوهای درسی توسط دانش‌آموز است. همچنین دانش‌آموز با آمادگی بیشتر و تسلط نسبی به مطالب درس در کلاس حاضر می‌شود و فرصت بیشتری برای تعامل، فعالیت و یادگیری خواهد داشت. (ضرابیان و عزیز، ۱۳۹۷: ۴۱).

در روش یادگیری معکوس، آموزش‌ها، خارج از وقت رسمی کلاس در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و تکالیف در منزل توسط دانش‌آموزان انجام می‌شود و در کلاس درس فعالیت‌ها بررسی و اشکالات برطرف می‌شود. معلم به عنوان راهنما در این روش می‌بایست فعالیت‌ها و مطالب را براساس توانایی دانش‌آموزان در اختیار آنان قرار می‌دهد و دانش‌آموزان در فرآیند تدریس و یادگیری نقش فعالی دارند. در روش‌های سنتی دانش‌آموز به عنوان فراگیر تنها به سخنرانی معلم در خصوص درس گوش می‌دهد و نقشی در فرآیند تدریس ندارد. روش یادگیری معکوس، به کلاس وارونه نیز شهرت دارد. (فضلعلی، ۱۳۹۳: ۳) کاربرد کلاس معکوس در آموزش منجر به وقوع یکصد و نوزده نوع بازده آموزشی می‌شود که با توجه به دسته‌بندی بازده‌ها در محورهای کلی؛ شامل هفت بعد در حیطه‌های زمانی، مهارت، تعامل، فردی، گروهی، تحصیلی و تدریس می‌شود (صاحب یار، ۱۳۹۸: ۳۹).

ارتباط بین معلم و دانش‌آموز در روش یادگیری معکوس به صورت متنی، صوتی و تصویر از طریق نرم افزار نیز امکان‌پذیر است. مدرس یا دانش‌آموزان می‌توانند، با پاسخ مستقیم خود یا ارجاع به سایت و منبعی خاص دانش‌آموزی که با مشکل درسی مواجه است را راهنمایی نمایند، یا این‌که دانش‌آموزان می‌توانند سؤالات خود را یادداشت کنند و در کلاس به بحث، گفت‌وگو و اشتراک بگذارند. البته معلم در این فرآیند، به فعالیت قبل از کلاس بی‌توجه نیست و هر جلسه اقدام به بررسی یادداشت‌های دانش‌آموزان می‌نماید و کاربرد یا سؤالات هدایت شده جلسه قبل را بررسی و بازخوردهای لازم را به دانش‌آموزان ارائه می‌دهد (همان: ۴۵).

#### ۴) کاربرد تدریس به روش یادگیری معکوس در رشته تاریخ

تاریخ علمی است که یادگیری در آن با تکیه بر پیشینه و زمان تاریخی انجام می‌شود و آموزش و پرورش وظیفه دارد، سنت‌ها، افتخارات و آداب و رسوم را به نسل‌های آینده انتقال دهد (فیوضات، ۱۳۷۹: ۱۲۸).

یادگیری دانش‌آموزان مبتنی بر روش تدریس معکوس می‌تواند جذابیت درس را افزایش دهد. در این زمینه ابتدا باید به ابزارهای لازم دسترسی داشته باشیم و بعد آموزش را شروع کنیم، چرا که لازمه تدریس ابزارهای آموزشی است. همچنین یک معلم باید از نظریه‌های یادگیری و روش‌های الگوی تدریس شناخت و آگاهی داشته باشد؛ زیرا او به عنوان راهنما و ناظر در فرآیند تدریس، می‌بایست از آن‌ها استفاده کند. (اکبری شلدره ای، ۱۳۸۹: ۳۸) ابزارهای آموزشی با توجه به محتوای درس‌ها متفاوت هستند. مثلاً در درس ریاضی ابزارهایی مانند: خط‌کش، نقاله، پرگار، گونیا و... مورد استفاده قرار می‌گیرد و در درس تاریخ ابزارهای دیگری استفاده می‌شود که به ترتیب اهمیت به آن‌ها اشاره می‌شود و سپس جایگاه آن‌ها را در تدریس معکوس بررسی می‌نماییم.

مهمترین ابزارها و حیطه‌های آموزش در درس تاریخ با روش تدریس معکوس، عبارتند از: نقشه، نمودار خط-زمان، نسب‌نامه سلسله‌ها، فیلم‌های مستند، عکس‌های تاریخی، بحث گروهی، آموزش آنلاین، تدریس پروژه محور، آموزش تحلیلی و روش ایفای نقش.

#### ۴-۱) نقشه

همان‌طور که می‌دانیم حوادث تاریخی در زمان و مکان رخ می‌دهد و برای تعیین مکان دقیق حوادث تاریخی، محل ظهور سلسله‌ها و ... از نقشه استفاده می‌شود. نقشه، تصویر قائم یا عمودی پدیده‌های سطح زمین بر روی صفحه افقی است که در آن پدیده‌های سطح زمین به طور یکسان و با یک نسبت مشخص کوچک شده‌اند. به عبارت دیگر نقشه؛ وسیله‌ای است که پدیده‌های مرئی یا نامرئی سطح زمین را با دقت هندسی در یک مقیاس کوچک‌تر نسبت به سطح زمین نمایش می‌دهد. در کل می‌توان گفت: نقشه نمایش فضایی پدیده‌ها، مفهوم و ارتباط آن‌ها در یک قلمرو خاص (پورا احمد، ۱۳۸۵: ۳۲۸) و پدیده‌های مرئی مانند: پستی و بلندی‌ها، پوشش گیاهی، شهرها، جاده‌ها و پدیده‌های نامرئی مانند: منحنی‌های میزان و اسامی مناطق را نمایان می‌سازد. انواع نقشه‌ها را می‌توان از جنبه‌های مختلف تقسیم‌بندی نمود. در یک تقسیم‌بندی، نقشه‌ها بر اساس سه عامل طبقه‌بندی شده‌اند:

- طبقه‌بندی براساس کاربرد نقشه

- طبقه‌بندی براساس محتوای نقشه

– طبقه‌بندی براساس مقیاس نقشه (مقیمی، ۱۳۹۴: ۴۸).

نقشه‌های تاریخی به نقشه‌هایی اطلاق می‌شود که به ترسیم موقعیت جغرافیایی جوامع و دولت‌های گذشته اختصاص دارند. با در نظر داشتن روابط فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دولت‌ها با یکدیگر، نقشه‌های تاریخی می‌توانند اطلاعات مفیدی از موقعیت لشکرکشی‌ها و جنگ‌ها، شرح مهاجرت‌ها، کوچ‌ها، شناسایی موقعیت‌های طبیعی یک سرزمین مانند: کوه، رود، دشت، دریاچه، آتشفشان، موقعیت حیات گیاهی و حیوانی، موانع طبیعی، زندگی اجتماعی مانند: کویرها، باتلاق، محل استقرار گروه‌های انسانی و پایگاه‌های تمدنی، محل برقراری شهرها و آبادی‌ها، معادن و ذخایر طبیعی و ... را ارائه دهند. با کمک نقشه‌های تاریخی می‌توان تاریخ را برای علاقه‌مندان مخصوصاً دانش‌آموزان ملموس و جذاب نمود و حالت انتزاعی آن را به مقدار زیادی تقلیل داد. بسیار به جا است که معلّمان عزیز تاریخ از این امکان برای آموزش تاریخ استفاده بیشتری ببرند و حتی الامکان توانایی ترسیم نقشه‌های تاریخی را در خود نیز تقویت کنند.

امروزه نقشه‌های آنلاین در برخی سایت‌ها بارگزاری می‌شود. در سرویس اختصاصی گوگل مپ می‌توان نقشه‌های آنلاین و مراکز فرهنگی و تاریخی یک شهر و یا کشور را مشاهده کرد. در یکی از این سرویس‌ها، باهمکاری یونسکو و گوگل، امکان دیجیتالی کردن و بازدید مجازی از نوزده محوطه میراث جهانی میسر شده است. از این پس بدون حضور فیزیکی، علاقه‌مندان آثار تاریخی، هنری و طبیعی خواهند توانست زوایای مختلف بناها یا مکان‌هایی را که نامشان در این فهرست ثبت شده است را بررسی کنند. در حال حاضر کاربران از طریق صفحه " Google's Street View" یا سرویس «نمای خیابانی» در گوگل می‌توانند به این نوزده محوطه میراث جهانی دسترسی پیدا کنند.

سرویس‌های «گوگل زمین» و نقشه‌های گوگل نیز دارای تصاویر سه‌بعدی از این مکان‌ها هستند. سرویس «نمای خیابانی» زاویه دید سیصد و شصت درجه افقی و دویست و نود درجه عمودی را در اختیار کاربران می‌گذارد. کاربران اینترنتی اکنون قادر هستند که از رایانه خود، تمام قسمت‌های محوطه‌های تاریخی را ببینند و در فضای مجازی آن قدم بزنند و همانند یک بازدید کننده از حضور در بناهای تاریخی لذت ببرند. این نوزده محوطه تاریخی که برای مرحله اول انتخاب شده‌اند در کشورهای ایتالیا، فرانسه، اسپانیا، هلند، چک و بریتانیا قرار دارند. از جمله: کاخ و باغ ورسای متعلق به لویی پانزدهم در فرانسه و ساحل تاریخی رودخانه سن در پاریس، محوطه‌های باستان‌شناسی پمپئی و هرکولانوم در ایتالیا که با آتشفشانی تاریخی زیر خاکستر دفن شدند و هم‌چنین مراکز تاریخی شهرهای سینا و اورینو، محوطه پیش از تاریخ استون هنج و آوری با کاربردهای نجومی و هم‌چنین

باغ‌های گیاه‌شناسی کیو در بریتانیا، مرکز تاریخی شهر پراگ در جمهوری چک، شبکه آسیاب‌ها در کیندرچک السوت در هلند و شهرهای تاریخی سانتیاگو دل کمپوستلا و کاسرس، سالامانکا، شهر محصور کوئنکا و شهر تاریخی آویلا به همراه کلیساهای خارج از حصارش، شهر سگوویا در اسپانیا جز محوطه‌هایی هستند که اکنون بازدید مجازی از آن‌ها امکان پذیر است. هم چنین در برنامه‌های دیگر امکان دسترسی به اسناد و مدارک و کلیه اطلاعات مربوط به میراث مکتوب جهانی که در فهرستی به نام «حافظه جهان» ثبت می‌شوند، وجود دارد. زبان‌های در معرض خطر نابودی نیز به زودی در حیطه پروژه‌های مشترک گوگل و یونسکو قرار می‌گیرند. موارد بالا تنها بخشی از امکاناتی است که نقشه‌ها در تدریس تاریخ برای ما فراهم می‌کنند.

#### ۴-۲- نمودارهای تاریخی یا خط زمان

یکی از مهم‌ترین ابزارهایی که در آموزش تاریخ کاربرد دارد، نمودار است که امروزه در کتاب‌های درسی تاریخ در قالب نمودار خط زمان دیده می‌شود. در تعریف خط زمان گفته شده است که ابزاری برای نشان دادن وقایع تاریخی روی یک خط سیر زمانی. کاربرد مهم این نمودارها در تدریس به روش معکوس، آشکار می‌شود. حوادث و وقایع تاریخی در زمان اتفاق می‌افتد، بنابراین باید در مرحله اول، مفهوم زمان برای دانش‌آموزان تفهیم و تحلیل شود و آنان بتوانند سیر حرکت زمان را در تاریخ تشخیص دهند. در این روش از دانش آموز می‌خواهیم تا روند تحولات تاریخی یک سلسله را از انتها به ابتدا پیگیری کنند. با این روش مهم‌ترین دلایل انقراض سلسله‌ها، جنگ‌ها، لشگرکشی‌ها و... برای دانش‌آموزان آشکار می‌شود. سپس از دانش آموز می‌خواهیم این بار روند نمودار را از ابتدا به انتها بررسی کند تا یادگیری او تثبیت شود و تصویری از زمان در او ایجاد شود. خط زمان در اینجا دارای سه بخش است: گذشته، حال و آینده. براساس درس و سلسله مورد تدریس می‌توان آن را به دهه، صده و هزار تقسیم نمود. در این تقسیم‌بندی باید مبدا به عنوان گذشته در خط زمان مشخص شود.

علاوه بر خط زمان یکی از مهم‌ترین نمودارهای تاریخی در مؤسسه سحاب طراحی و تنظیم شده است که تهیه آن برای دانش‌آموزان ضروری می‌باشد. در این نمودار به تاریخ ایران و جهان (رویدادهای تاریخی و تمدنی اقوام، سرزمین‌ها و ملت‌ها) از ۲,۵ میلیون سال قبل تا ۱۳۵۷ شمسی نگاه تطبیقی صورت گرفته است. این تاریخ گویا، به صورت پرده‌ای قرون و اعصار گذشته را در مقابل دیدگان قرار می‌دهد و ایران و جهان را یکباره در کنار هم خواهید دید. در این نمودار وقایع جهان به (میلادی، شمسی و قمری) به صورت خط زمان ترسیم گردیده است و با گذر از این خط، امکان مشاهده نوع حکومت‌ها و وقایع رخ داده در کشورها را در یک زمان فراهم می‌کند. در قسمت پایین نمودار مساحت ایران (در دوران‌های مختلف)، تعداد و نام سلسله‌های ایرانی آمده است.

#### ۳-۴) نسب‌نامه سلسله‌ها

علم انساب و شجره‌نامه‌شناسی، از گذشته دور در کشور ما وجود داشته است. علما و دانشمندان زیادی از طریق روش‌های خاص خود سعی نموده‌اند که تاریخچه و شرح حال خاندان‌های مختلف را شناسایی و به رشته تحریر درآورند. این رشته بعدها تطورات زیادی یافت و به شاخه‌های متعددی مانند علم انساب که دربردارنده نسب قبایل و سلسله‌های محلی، علم حدیث که دربرگیرنده زندگینامه محدثان، مزارات که در خصوص مدفن بزرگان است و تذکره‌ها تقسیم می‌شود. در تدریس تاریخ علم نسب‌شناسی بیشتر در حوزه نسب خاندان شاهی مورد تأکید است. دانش‌آموزان در کتاب درسی با مواردی از این نسب‌نامه‌ها مواجه می‌شوند. وظیفه معلم در تدریس، به‌خصوص تدریس معکوس این است که اهمیت و جایگاه نسب‌نامه‌ها را در شناخت یک سلسله تاریخی برای دانش‌آموزان تشریح کنند و از آن‌ها بخواهند تا حداقل با اسامی شاهان یک سلسله، آشنایی کلی داشته باشند و تقدّم و تاخر هر یک از آن‌ها را درک کنند. البته دامنه شناخت انساب فقط به خاندان‌های شاهی منتهی نمی‌شود و برخی از مورخین علاقه‌مند به محلی‌نگاری در پی روش‌هایی هستند که از طریق آن بتوان اطلاعات مربوط به خانواده‌های مختلف را جمع‌آوری کرده و در یک آرشیو اختصاصی نگهداری نمایند. شکی نیست که چنین آرشیوهایی برای بررسی ریشه‌های فرهنگی یک جامعه و کالبدشکافی برخی از عادات اجتماعی اقوام به چه میزان دارای اهمیت بوده و مورخین را به نتایج جالب توجه‌ای می‌رساند. از این دست فعالیت‌ها از سال‌ها قبل در برخی از کشورهای اروپایی شروع شده است. آن‌ها مراکزی را تحت عنوان (F.R.C Family records center) تأسیس نموده و همه خانواده‌ها را به نگهداری اسناد خانوادگی در این مراکز تشویق می‌کنند.

#### ۴-۴) فیلم‌های مستند

یکی دیگر از ابزارها در آموزش درس تاریخ به شیوه معکوس، نمایش فیلم‌های مستند و تاریخی است. خوشبختانه رشته تاریخ و محتوای مورد نظر برای آموزش تاریخ از طریق فیلم از غنای زیادی در این زمینه برخوردار است و با اندکی تلاش و وقت گذاشتن می‌توان فیلم‌های مستند و علمی در موضوعات درسی برای فراگیران فراهم کرد. همچنین باید در نظر داشت که نقش و اهمیت عرضه محتوای درسی به صورت نمایش در فرآیند یادگیری بسیار موثر است. در نتیجه، اگر در یک موضوع مشترک، امکان استفاده از فیلم‌های آموزشی و کتاب فراهم باشد، فراگیران موضوع را بهتر یاد می‌گیرند و به آن مسلط خواهند شد.

دبیر تاریخ باید به دانش‌آموزان این مطالب را تفهیم کند و آن‌ها را توجیه نماید که فیلم بخشی از موضوع درس می‌باشد و مثلاً صفحات فلان تا فلان را در برمی‌گیرد. در مرحله بعد از دانش‌آموزان بخواهد تا برداشت خود

را از فیلم، به عنوان تکلیف کلاسی نوشته و ارائه دهند و از آنان بخواهد که روشن کنند؛ آیا این فیلم براساس واقعیات تاریخی ساخته شده یا نه؟ آیا بی طرفی و اصول تاریخ‌نویسی در آن رعایت شده یا نه؟ آیا مخاطب با دیدن فیلم، اطلاعاتی بیشتر از دانش قبلی خود یاد می‌گیرد یا نه؟ براساس یادگیری معکوس می‌بایست محتوای فیلم در یادگیری دانش آموزان اثرگذار باشد و بر فهم و تحلیل آنان تأثیر داشته باشد. علاوه بر این، یک سخنرانی و ویدئو، باعث تحریک مغز فراگیران می‌شود و این مسئله تأثیر زیادی در یادگیری خواهد داشت. به همین دلیل بسیاری از کودکان، جزئیات بسیار دقیقی از فیلم‌هایی که دیده‌اند را به خاطر می‌آورند، ولی در یادگیری و به خاطر سپردن موارد موجود در کتاب‌های درسی‌شان با مشکل مواجه می‌شوند.

#### ۴-۵) بحث گروهی

بحث و مذاکره گروهی، دانسته‌ها و بینش‌ها را در کنار هم می‌آورد و بر وسعت دید و عمق بینش مباحثه-کنندگان می‌افزاید و در نتیجه، تصمیمات آنان را با واقعیات نزدیک‌تر و سازگارتر می‌سازد. معلم در جریان بحث گروهی سه وظیفه اصلی بر عهده دارد:

۱) فعالیت‌های مقدماتی (پیش از جلسه): معلم که وظیفه رهبری گروه را بر عهده دارد، باید پیش از شروع جلسه، فعالیت‌های زیر را انجام دهد:

- تدارکات لازم از قبیل محل تشکیل بحث گروهی، مواد و تجهیزات لازم را تهیه و آرایش هندسی نشستن افراد را تعیین کند.

- پیرامون موضوع بحث، مطالعه و نکات اصلی را یادداشت کند.

- سؤالاتی را که برای شروع و ادامه بحث لازم است، تهیه و تنظیم کند.

- وظایف و مسئولیت‌های اعضای گروه را معین سازد.

- منابع مورد نیاز در زمینه بحث را شناسایی کند.

- از همه اعضای شرکت‌کننده در بحث بخواهد پیرامون موضوع مورد بحث مطالعه کنند و با آمادگی قبلی در جلسه بحث گروهی حاضر شوند.

اهم وظایف دانش‌آموزان در بحث گروهی عبارت است از:

- درباره موضوع مورد بحث، تفکر و مطالعه داشته باشند.

- عقاید و تجربیات خود را در جلسه مطرح کنند.
- با دقت به بحث و گفت‌وگو گوش دهند.
- در صورت عدم توجه، از اعضا بخواهند که آن را دوباره توضیح دهند.
- در جریان بحث گروهی، با یکدیگر به طور خصوصی صحبت نکنند و انتظار نداشته باشند که نظر آن‌ها حتماً پذیرفته شود.
- اگر نظر و پیشنهادی دارند، به طور صریح بیان کنند.
- پس از پایان بحث، در مورد برنامه آینده تصمیم‌گیری کنند (شعبانی، ۱۳۸۴: ۳۱۷).

در تدریس تاریخ به شیوه معکوس بحث گروهی یکی از مهم‌ترین ابزارهای معلم می‌باشد به نحوی که مسائل و محورهای بحث با تأکید بر موضوع و بحث تاریخی توسط دبیر در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌گیرد و در گروه‌های درسی، دانش‌آموزان با در نظر داشتن ارتباط موضوعی مسائل با موضوع اصلی، نتیجه را در قالب گزارش به دبیر ارائه می‌کنند. به طور مثال: دبیر می‌تواند موضوع علل فروپاشی ساسانیان را روی تابلو نوشته و پس از گروه‌بندی دانش‌آموزان از آنان بخواهد در گروه‌ها، یکی از دلایل فروپاشی را انتخاب و با در نظر داشتن آن به تحلیل عملکرد پادشاهان ساسانی بپردازند.

#### ۴-۶ آموزش آنلاین

امروزه دانش‌آموزان با تکنولوژی و اینترنت عجین شده‌اند و تقریباً در کلاس و خصوصاً خارج از کلاس درس با آن در ارتباط هستند و به بهترین نحو از آن بهره می‌برند. مربیان آموزشی باید از این علاقه دانش‌آموزان به تکنولوژی استفاده کنند و موضوعات آموزشی را از طریق آن به فراگیران منتقل نمایند.

در روش سنتی به دانش‌آموزان فرصت استفاده از مناسب‌ترین ابزارهای تکنولوژی برای توسعه یادگیری در خارج از کلاس درس داده نمی‌شود، اما در روش یادگیری معکوس، معلم به این مهم توجه ویژه دارد و از تکنولوژی به عنوان یک ابزار کمک آموزشی استفاده می‌کند. فیلم‌های آموزشی را بر روی سایت‌ها و وبلاگ‌ها جهت مشاهده دانش‌آموزان قرار می‌دهد، فعالیت‌های انفرادی مختلفی از طریق اینترنت به دانش‌آموزان عرضه می‌کند و با ارتباط آنلاین با دانش‌آموزان به صورت انفرادی از آن‌ها بازخورد می‌گیرد و به آن‌ها کمک می‌کند.

در کلاس‌های درس سنتی، دبیران منابعی که با سبک‌های یادگیری مختلف هم‌خوانی داشته باشد؛ را در اختیار ندارند. متأسفانه این امر منجر به ایجاد احساس بیهودگی در دانش‌آموزان و عدم اعتماد به نفس آنان می‌شود و نقشی در فرآیند یادگیری نخواهند داشت. در درس تاریخ به مانند سایر دروس، آموزش آنلاین متکی بر ابزارهایی چون ارسال فیلم، عکس و پخش زنده تدریس است و آموزش آنلاین می‌تواند در بهبود روش‌های تدریس مؤثر باشد به نحوی که همهٔ جوانب یادگیری را در فراگیران فعال کند. معلمان معتقدند که یادگیری معکوس می‌تواند به‌طور فزاینده‌ای، توانایی معلم برای فراهم کردن تدریس متفاوت را بالا ببرد.

#### ۷-۴) تدریس پروژه محور

تدریس موثر، حاصل ترکیبی از عوامل مختلف است؛ از جمله پیشینهٔ معلم و روش‌های تعامل با دیگران و نیز به روش‌های خاص تدریس برمی‌گردد. ویژگی‌های یک معلم مؤثر عبارتند از:

- پیچیدگی را تشخیص دهد.

- به راحتی ارتباط برقرار کند.

- در حین خدمت وجدان و اخلاق را در نظر بگیرد.

در روش یادگیری معکوس دانش‌آموزان یک موضوع واقعی را به‌عنوان پروژه، مورد بررسی، تجزیه و تحلیل قرار می‌دهند و به این نتیجه می‌رسند که چه راه‌حلی برای برطرف کردن آن مشکل مناسب است.

#### ۸-۴) آموزش تحلیلی (تدریس فعال)

در روش یادگیری فعال، سطوح بالای فکری فراگیران تحریک می‌شود، به شکلی که تمام فراگیران به صورت فعال در فرایند آموزشی مشارکت دارند.

در تحلیل محتوای آموزشی، هدف معلم همواره بر یادگیری عمیق‌تر و ماندگارتر دانش‌آموزان است. هرچند محتوا در مسیر یاددهی-یادگیری به تنهایی نقش هدایتگری را دارد، اما در واقع معلم سکان این جریان را در اختیار دارد و از جمله مسئولیت‌های راهبری او، تشخیص و انتخاب مناسب‌ترین مسیر و گام‌ها در یادگیری است. قاعده اصلی این است که محتوا و شیوه ارائه، با ایجاد انگیزه و جلب ذهنی دانش‌آموزان فرآیند یاددهی را آغاز کند و بعد به منظور افزایش دانش و توانایی و شکل‌گیری نگرش دانش‌آموز فعالیت‌هایی را در نظر بگیرد و سپس در ضمن این‌که به کمک شیوه‌های مناسب خودارزیابی و دگرارزیابی مسیر را روشن می‌کند، پیشنهادهایی برای

تثبیت، بسط دادن و تعمیق یادگرفته‌ها داشته باشد. تحلیل محتوای یادگیری به معلم نشان می‌دهد در جوانی لازم است؛ معلم در محتوا دخالت و تغییراتی را ایجاد کند. خصوصیات روش تدریس فعال و مشارکتی عبارتند از:

(۱) در کلاس قابل اجرا باشد.

(۲) دانش‌آموز قبل از شروع درس توسط معلم به سرعت مطالب اصلی را با توجه به برگ‌های که معلم در اختیار گروه‌های چند نفری قرار داده یاد می‌گیرد.

(۳) وقت گیر نباشد.

(۴) فراگیر در حین تدریس با معلم پیش برود.

#### ۴-۹) روش نمایشی (ایفای نقش)

ایفای نقش یکی از شیوه‌های نوین آموزشی است که با تکیه بر مشارکت فعال فراگیران، سعی در کمک به افراد برای دستیابی به معنی‌گرایی در جامعه و بهره‌برداری از گروه‌های اجتماعی برای اتخاذ تصمیم خود در دو راهی‌های سخت است (شعبانی، ۱۳۸۴: ۲۶۶). استفاده از نمایشنامه‌های تاریخی در آموزش تاریخ کاربرد زیادی دارد. این الگوی تدریس که در نزد محققان علوم تربیتی به ایفای نقش معروف است، می‌تواند دانش‌آموزان را در نقش‌های تاریخی درگیر کرده و از آنان دانش‌آموزی خلاق بسازد. در بسیاری از حوادث تاریخ، قالب حاکم بر وقایع نوعی تم داستانی است که می‌توان از آن در ساخت نمایشنامه استفاده کرد. به عنوان تکلیف از دانش‌آموزان می‌توان درخواست کرد تا بخش‌هایی از درس را به صورت نمایشنامه اجرا کنند. ایفای نقش، روشی است که می‌تواند برای تجسم عینی موضوعات و درس‌هایی که برای نمایش مناسب باشند، به کار رود. در این روش، فرد یا افرادی از دانش‌آموزان، موضوعی را به صورت نمایش کوتاه اجرا می‌کنند (صفوی، ۱۳۸۱: ۲۹۸).

ایفای نقش، به معنایی که در این جا به کار می‌رود که به مهارت‌های خاص هنری مثل بازیگری در تئاتر و سینما نیازی ندارد، بلکه معلم بنا به موقعیت، هدف و موضوع مورد نظر، به عنوان یک روش از آن استفاده می‌کند (شعبانی، ۱۳۸۴: ۲۴۸) تا موجب تکوین شخصیت فردی و اجتماعی فراگیران گردد. اگر دانش‌آموزان مهارت‌های زندگی کردن را کسب کنند، در تمام شئون زندگی با موفقیت بیشتری زندگی می‌کنند (فضلی خانی، ۱۳۸۲: ۱۸۶).

در این روش، دانش‌آموزان براساس علائق خویش، نقش‌های مورد نظر را انتخاب می‌کنند و با نظارت معلم و همکاری همکلاسی‌ها به ایفای نقش می‌پردازند. از این طریق، آموزش قوانین و روابط اجتماعی حاکم بر جامعه بهتر ادرک خواهند نمود؛ زیرا دانش‌آموزان ضمن شناخت هنجارهای اجتماعی، به تحلیل آن‌ها نیز می‌پردازند و

در حین ایفای نقش، نگرش خود را تثبیت می‌کنند و نوعی ارتباط عاطفی و انسانی با دیگران برقرار می‌سازند (فضلی خانی، ۱۳۸۲: ۱۸۶).

در این روش معلم بر اساس موقعیت یا موضوع درس و با تقسیم‌بندی موضوعات و سرفصل‌ها نمایشی را طراحی می‌کند، تعدادی از دانش‌آموزان را انتخاب می‌کند، به هر کدام نقشی می‌دهد و در حین انجام نمایش نیز خطاها را تصحیح می‌کند و روند انجام نمایش را مدیریت می‌کند. عده‌ای از دانش‌آموزان وارد نمایش می‌شوند. بقیه که مشاهده‌گر هستند، وظیفه پرسشگری و نتیجه‌گیری دارند و مشاهده‌گر فعال محسوب می‌شوند. در این مرحله مهم از بازیگران و تماشاگران می‌خواهد با توجه به ملاک‌ها و معیارهای طراحی شده ارزیابی خود را مطرح نمایند، ضمناً سؤالاتی که در ذهن آنان ایجاد شده را طرح نمایند. معلم نیز با ارائه سؤال‌هایی مانند زیر نظرات و پیشنهادات انتقادی را از آنان می‌خواهد.

۱) نظرتان درباره ی الگوی رفتاری بازیگران نقش‌ها چیست؟

۲) چه پیشنهادی برای بهینه سازی رفتارها دارید؟

۳) عملکرد مطلوب از دیدگاه شما چه ویژگی‌هایی دارد؟

مراحل دقیق روش ایفای نقش عبارتند از:

- مرحله اول، گرم کردن گروه: معرفی مسأله، توضیح مسأله، تفسیر داستان مسأله، نشان دادن موضوع‌های مهم و توضیح ایفای نقش‌ها.

مرحله دوم، گزینش شرکت‌کنندگان: تحلیل نقش‌ها، گزینش بازیگران نقش.

مرحله سوم، پردازش صحنه: تنظیم اصول رفتارها در نقش، بیان مجدد نقش‌ها و وارد شدن در موقعیت مسأله.

مرحله چهارم، آماده ساختن مشاهده‌گران: تعیین موضوعی برای جستجو و توضیح وظایف مشاهده.

مرحله پنجم، نمایش: شروع نمایش، حفظ ایفای نقش و قطع ایفای نقش.

مرحله ششم، بحث و ارزشیابی: بازنگری به رفتار ایفای نقش (حوادث، موضوع‌ها، واقعیت‌گرایی) بحث درباره موارد و ایجاد نمایش بعدی.

مرحله هفتم، نمایش دوباره: ایفای نقش‌های اصلاح‌شده و پیشنهاد مراحل بعد با جانشینی رفتارهای مناسب‌تر (احدیان و آقازاده، ۱۳۷۸: ۱۴۲).

روش ایفای نقش در درس تاریخ بسیار مؤثر است؛ با توجه به این که دانش‌آموزان مطالب درسی را قبلاً از طریق یادگیری معکوس فراگرفته‌اند؛ با اجرای روش ایفای نقش یادگیری آنان تثبیت می‌شود و از دیگر مزایای این روش می‌توان به ایجاد انگیزه، شور و ذوق در دانش‌آموزان اشاره نمود. و زمینه بحث گروهی را فراهم می‌کند (شعبانی، ۱۳۸۴: ۲۶۹) و در بحث گروهی دانش‌آموزان می‌توانند:

- در عقاید و تجربیات یکدیگر سهیم شوند، با روش بحث گروهی، همکاری گروهی و احساس دوستی در بین اعضا تقویت می‌شود.

- در جریان بحث گروهی، فرصتی فراهم می‌شود که افراد، خود را مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

- در فرایند بحث گروهی، اعتماد به نفس در افراد تقویت می‌شود و روحیه نقادی در آنان شکل می‌گیرد.

- بحث گروهی، هراس افراد کمرو و خجالتی را برای صحبت کردن در جمع را کاهش می‌دهد.

- قدرت مدیریت و رهبری فراگیران را تقویت می‌کند.

- در تقویت استدلال و قدرت اندیشه منظم بسیار مفید است (شعبانی، ۱۳۸۴: ۲۷۷).

## ۵) جایگاه آزمون‌ها در تدریس معکوس درس تاریخ

درباره آزمون‌ها می‌توان به طور مختصر گفت: در تدریس معکوس با در نظر داشتن اینکه نقش دانش‌آموزان بسیار مهم است، می‌بایست خروجی‌های روش یادگیری معکوس را به عنوان نتایج ارزشیابی لحاظ کرد. امروزه، مهم‌ترین وظیفه و نقش آموزش در مدرسه‌ها "آموزش شیوه‌های یادگیری و پرورش آموختن برای زیستن" است که به فرد توانایی حل، مسائل و کشف مجهولات را می‌دهد.

### نتیجه‌گیری

با بررسی روش تدریس به شیوه معکوس و روش‌های فعال یادگیری می‌توان گفت: این روش در آموزش تاریخ (دوره متوسطه دوم) کاربرد زیادی دارد؛ رشته تاریخ با این روش تدریس، ارتباط عمیق و گسترده‌ای دارد. در این مقاله روش تدریس معکوس و کاربرد آن در رشته تاریخ و ابزارهای اجرای آن مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. یکی از مهم‌ترین ابزارهایی که در آموزش تاریخ کاربرد دارد، نمودار است که امروزه در کتاب‌های درسی تاریخ در قالب نمودار خط زمان دیده می‌شود. با کمک نقشه‌های تاریخی می‌توان تاریخ را برای علاقه‌مندان مخصوصاً دانش‌آموزان ملموس و جذاب نمود و حالت انتزاعی آن را به مقدار زیادی تقلیل داد. بسیار به جا است که معلمان

تاریخ از این امکان برای آموزش تاریخ استفاده بیشتری ببرند و حتی الامکان توانایی ترسیم نقشه‌های تاریخی را در خود تقویت کنند. در تدریس معکوس می‌بایست از نقشه استفاده کرد. امروزه نقشه‌های آنلاین در برخی سایت‌ها بارگزاری می‌شود. در سرویس اختصاصی گوگل مپ می‌توان نقشه‌های آنلاین، مراکز فرهنگی و تاریخی یک شهر و یا کشور را مشاهده کرد. یکی دیگر از ابزارهای موثر در آموزش به شیوه معکوس، نمایش فیلم‌های مستند است. در آموزش تاریخ یکی از مهم‌ترین ابزارها، استفاده از فیلم‌های تاریخی است. خوشبختانه رشته تاریخ و محتوای مورد نظر برای آموزش تاریخ از غنای زیادی در این زمینه برخوردار است و با اندکی تلاش و برنامه‌ریزی می‌توان فیلم‌های مستند و علمی برای فراگیران فراهم کرد. در روش یادگیری فعال، سطوح بالای فکری فراگیران تحریک می‌شود، به شکلی که تمام فراگیران به صورت فعال در فرایند آموزشی مشارکت دارند. همواره هدف معلم بر یادگیری عمیق‌تر و ماندگارتر دانش‌آموزان است و یادگیری معکوس تنها به این معنا نیست که یک کلیپ یا محتوا طراحی شود، بلکه معلم باید با استفاده از سایر روش‌ها، برنامه‌ریزی لازم برای کلاس و ارزیابی آن داشته باشد و بتواند دانش‌آموزان را به سمت پژوهش در خارج از کلاس هدایت نماید. همچنین در تدریس این رشته، بازدید از مکان‌های مرتبط با درس تاریخ از طریق ادارات آموزش و پرورش، پیشنهاد می‌شود.

## منابع و مآخذ

### الف) کتب:

- احدیان، محمد و آقا زاده، محرم (۱۳۷۸)، *راهنمای روش‌های تدریس برای آموزش و کارآموزی*، تهران، نشر آبیژ.
- اکبری شلدره ای، فریدون (۱۳۸۹)، *روش‌های نوین یاددهی - یادگیری و کاربرد آن‌ها در آموزش*، تهران انتشارات فرتاب.
- *برنامه درسی ملی* (۱۳۹۱)، تهران، وزارت آموزش و پرورش.
- پورا احمد، احمد (۱۳۸۵)، *قلمرو و فلسفه جغرافیا*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ذوفن، شهناز (۱۳۸۶)، *کاربرد فناوری های جدید در آموزش*، تهران، انتشارات سمت.
- شعبانی، حسن (۱۳۸۴)، *مهارت‌های آموزشی و تربیتی (روش‌ها و فنون تدریس)*، تهران، انتشارات سمت.
- صفوی، امان‌الله (۱۳۸۱)، *روش‌ها و فنون تدریس*، تهران، انتشارات سمت.
- فضلی‌خانی، منوچهر (۱۳۸۲)، *راهنمای عملی روش مشارکتی و فعال در فرآیند تدریس*، تهران، نشر آزمون نوین.

- فیوضات، یحیی (۱۳۷۹)، *مبانی برنامه‌ریزی آموزشی*، تهران، نشر ویرایش.
- مقیمی، ابراهیم (۱۳۹۴)، *ژئوموفولوژی ایران*، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

#### ب) مقالات:

- ضرابیان، فروزان و افسانه عزیزی (۱۳۹۷)، «مطالعه تأثیر دو روش یاددهی - یادگیری ترکیبی (سنتی و تلفن همراه) بر انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان پایه نهم»، *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، دوره دوم، شماره ۳۱.
- صاحب‌یار و همکاران (۱۳۹۸)، «مطالعه اثربخشی یادگیری معکوس بر تفکر تأملی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه در درس ریاضی»، *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، دوره هشتم، شماره چهار.
- فضلعلی، فاطمه (۱۳۹۳)، «کلاس زبان معکوس»، *رشد مدرسه فردا*، دوره یازدهم، شماره ۵.

#### ج) منابع لاتین

- Lujan, Heidi. L.& Dicarlo, Stephen. (۱۰۰۵). Too much teaching not enough Learning: What is the solution? *Advances in Physiology Education*. ۹۰

#### د) منابع اینترنتی

- درگاه اینترنتی مجلات رشد " [www.roshdmag.ir](http://www.roshdmag.ir) "
- درگاه اینترنتی مدرسه " [www.madreseha.net](http://www.madreseha.net) "

#### abstract

One of the effective methods in teaching is the method of teaching in reverse or the method of reverse learning. This method, taking into account the educational content and facilities of the school, It seeks to diversify the classroom and increase the participation of students and learners in the teaching process. Accordingly, the main question of this research is what are the important tools for reverse learning in history teaching? The authors try to answer the above question by descriptive-analytical method, method of collecting information in a library way and using educational experiences. This research, while conceptualizing the reverse teaching method, has expressed the salient features of this method And they can be used in important branches of reverse history teaching. The output of this article indicates. The output of this article shows that in teaching secondary history, the reverse learning method

can be used well. And used it to describe the events, political and social events of historical dynasties. Massive volume of documentary productions, history maps as well as the use of teaching methods such as Class grouping and brainstorming are also in the process of teaching in reverse learning They are and should be used effectively in history and social science courses Instructors of these textbooks are fluent in a combination of teaching methods.

**Keyword:** History teaching, History, Education , Reverse learning, education and training